

การพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับพรรคการเมืองของราชอาณาจักรไทย
Development of Laws Regarding Political Parties in the
Kingdom of Thailand

อรรถ แสงจิตต์ และ ปริญญา ศรีเกตุ

มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น

Ut Sangjitt and Parinya Srigat

Western University, Thailand

Corresponding Author, E-mail teaolong17@gmail.com

*****

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ในการวิจัย เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎี ปัญหาข้อเท็จจริง ปัญหาข้อกฎหมาย คำพิพากษา ศาล งานวิจัย และมาตรการทางกฎหมายของต่างประเทศกับของประเทศไทยเกี่ยวกับการพัฒนากฎหมาย พรรคการเมือง เพื่อเสนอแนะแนวทางแก้ไขกฎหมายให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร ตัวบทกฎหมาย ตำราทาง วิชาการ งานวิจัย สื่ออิเล็กทรอนิกส์ของไทยและของต่างประเทศ มีการจัดทำสนทนากลุ่ม ประกอบการ สัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 4 กลุ่ม คือ กลุ่มพรรคการเมือง กลุ่มคณะกรรมการการเลือกตั้ง กลุ่ม นักวิชาการด้านกฎหมาย และกลุ่มตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ

จากการศึกษาพบว่า พ.ร.บ.ประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 เกี่ยวกับการจัดตั้ง พรรคการเมืองมาตรา 9 กำหนดให้มีผู้ร่วมก่อตั้งพรรคการเมืองจำนวน 500 คน ซึ่งมากเกินไปทำให้การจัดตั้ง พรรคการเมืองกระทำได้ยาก จึงควรแก้ไขให้ผู้จัดตั้งพรรคการเมืองเหลือเพียง 15 คน เรื่องการตรวจสอบ นโยบายพรรคการเมือง ตามมาตรา 57 กำหนดให้พรรคการเมืองส่งนโยบายของพรรคให้แก่คณะกรรมการการ เลือกตั้งเพียงหน่วยงานเดียว แต่นโยบายพรรคการเมืองในบางเรื่องมีการใช้เงินเป็นจำนวนมาก จึงควรแก้ไข กฎหมายกำหนดให้ส่งนโยบายเช่นนั้นให้กระทรวงการคลังตรวจสอบถึงความเป็นไปได้ อีกชั้นหนึ่ง การสืบ สภาพพรรคการเมืองที่กำหนดไว้ในมาตรา 91 (1) เรื่องการหาสมาชิกพรรคให้มีจำนวนไม่น้อยกว่า 5,000 คน และต้องเพิ่มจำนวนสมาชิกให้มีไม่น้อยกว่า 10,000 คน ภายในสี่ปีนั้นมากเกินไป และ (4) กรณีการไม่เรียก ประชุมใหญ่หรือไม่ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองกำหนด 1 ปีนั้น อาจทำได้ยากในพรรคการเมืองที่มีขนาดเล็ก ดังนั้น จึงควรยกเลิกจำนวนการหาสมาชิกพรรคตาม (1) และขยายระยะเวลาการประชุมและการดำเนิน กิจกรรมของพรรคการเมืองออกไป 2 ปี การยุบพรรคการเมืองตามมาตรา 92 กำหนดเหตุแห่งการยุบพรรค การเมืองที่มากเกินไป ซึ่งจากการศึกษากฎหมายของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีและกลุ่มกฎหมายซีวิลลอว์

วันที่รับบทความ : 9 ตุลาคม 2567; วันแก้ไขบทความ 20 ตุลาคม 2567; วันตอบรับบทความ : 21 ตุลาคม 2567

Received: October 9 2024; Revised: October 21 2024; Accepted: October 21 2024

ส่วนมากกำหนดเหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองไว้เพียง 2 เหตุ ดังนั้นจึงควรแก้ไขเหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองของไทยให้เหลือสองเหตุ คือ กระทำการล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และกระทำการอันอาจเป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเท่านั้น

คำสำคัญ : การพัฒนา; กฎหมาย; พรรคการเมือง

Abstract

The purpose of the research is to study the concepts, theories, factual issues, legal issues, court decisions, research, and legal measures of foreign countries and Thailand regarding the development of political party laws in order to propose guidelines for amending laws to be more effective.

The research method is qualitative research, which is a study of documents, legal texts, academic texts, research, and electronic media of Thailand and abroad. Focus group discussions and in-depth interviews were conducted with 4 sample groups: political party groups, Election Commission groups, legal scholars, and Constitutional Court judges.

The study found that the Organic Act on Political Parties B.E. 2560 on the establishment of political parties, Section 9, stipulates that there must be 500 founders of a political party, which is too many and makes the establishment of a political party difficult. Therefore, it should be amended to reduce the number of founders to only 15. Regarding the examination of political party policies, Section 57 stipulates that political parties submit their policies to the Election Commission only. However, some political party policies require a large amount of money. Therefore, the law should be amended to require such policies to be submitted to the Ministry of Finance for further examination for feasibility. The termination of the political party status stipulated in Section 91 (1) regarding finding no less than 5,000 party members and increasing the number of members to not less than 10,000 within four years is too much. (4) The case of not calling a general meeting or not conducting political activities for 1 year may be difficult for small political parties. Therefore, the number of party member recruitment according to (1) should be cancelled and the period for political party meetings and activities should be extended by 2 years. The dissolution of a political party according to Section 92 stipulates too many grounds for dissolution. From a study of the laws of the Federal Republic of Germany and most civil law groups, only 2 grounds for dissolution of a political party are provided. Therefore, the grounds for dissolution of a political party in Thailand should be revised to only two: overthrowing the democratic regime with the King as Head of State and acting in a manner that is hostile to the democratic regime with the King as Head of State.

Keywords: Development; Political; Party; Laws

บทนำ

พรรคการเมืองถือเป็นหนึ่งในกลไกที่สำคัญต่อการปกครองในระบบประชาธิปไตย เนื่องจากพรรคการเมืองเป็นสถาบันพื้นฐานอันเป็นก้าวแรกของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน โดยหลักการแล้วพรรคการเมืองเกิดจากการรวมกลุ่มของบุคคลที่มีแนวความคิดและอุดมการณ์อย่างเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน เพื่อแสดงออกถึงเจตจำนงร่วมกัน และนำเจตจำนงดังกล่าวนี้ก้าวเข้าสู่การบริหารประเทศ ผ่านการลงสมัครรับเลือกตั้ง ประเทศไทยได้เริ่มให้ความสำคัญแก่พรรคการเมืองอย่างชัดเจนที่สุดตั้งแต่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 โดยกำหนดให้ผู้ที่ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะต้องสังกัดพรรคการเมือง และตั้งแต่การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมืองเป็นต้นมา จนถึงการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ก็มีการกำหนดกติกาเกี่ยวกับพรรคการเมืองเพิ่มมากขึ้น เพื่อวางรากฐานให้พรรคการเมืองมีความเป็นสถาบันทางการเมืองและให้พรรคการเมืองฝังรากลึกในสังคมประชาธิปไตยไทย (สถาบันพระปกเกล้า, 2565: 3) และมีพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 ออกมาเพื่อควบคุมดูแลพรรคการเมือง แต่พรรคการเมืองในประเทศไทยก็ยังมีได้เป็นสถาบันพรรคการเมืองที่มั่นคง ดังพรรคการเมืองของต่างประเทศซึ่งอาจเป็นเพราะว่าในกฎหมายพรรคการเมืองมีปัญหาที่สำคัญ คือ 2560 ได้กำหนดเงื่อนไขการจัดตั้งพรรคการเมืองที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการทางการเมือง ทำให้การตั้งพรรคการเมืองยากขึ้น คือ ตามกฎหมายหากบุคคลต้องการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งพรรคการเมืองจะต้องมีเงินทุนในการจัดตั้งไม่น้อยกว่าหนึ่งล้านบาท ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อพรรคการเมืองขนาดเล็กที่จะหาเงินทุนมาได้ทันตามเวลาที่กฎหมายกำหนด อีกทั้งเมื่อจัดตั้งพรรคการเมืองได้แล้วสมาชิกพรรคยังต้องเสียค่าธรรมเนียมต่างๆ อีก เช่น ค่าสมาชิกในปีแรกคนละ 50 บาท หรือในปีถัดไปไม่น้อยกว่าปีละ 100 บาท หรือไม่น้อยกว่า 2,000 บาท (ตลอดชีพ) (สถาบันพระปกเกล้า, 2565: 12) กระบวนการตรวจสอบพรรคการเมืองที่กฎหมายกำหนดแค่เพียงให้ส่งนโยบายให้กับคณะกรรมการเลือกตั้งเพียงหน่วยงานเดียว ซึ่งอาจไม่เพียงพอต่อการตรวจสอบในบางนโยบายที่ต้องมีการวิเคราะห์การเงินของประเทศ กำหนดเหตุแห่งการสิ้นสภาพพรรคการเมืองที่เป็นการทำลายความหลากหลายของพรรคการเมือง ซึ่งไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ โดยการสิ้นสภาพของพรรคการเมืองตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ.2560 เป็นหลักการที่บัญญัติไว้ในมาตรา 91 มิได้ให้ศาลรัฐธรรมนูญมีคำสั่งให้พรรคการเมืองสิ้นสภาพ แต่เป็นนายทะเบียนโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการการเลือกตั้งประกาศในราชกิจจานุเบกษาว่าพรรคการเมืองนั้นสิ้นสภาพความเป็นพรรคการเมือง และกฎหมายกำหนดเหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองมากเกินไป

จากประเด็นปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนากฎหมายพรรคการเมืองของราชอาณาจักรไทยในเรื่องของ การจัดตั้งพรรคการเมืองและสาขาของพรรคการเมือง นโยบายพรรคการเมือง การสิ้นสภาพพรรคการเมือง และการยุบพรรคการเมือง โดยได้ศึกษาที่มาและวิวัฒนาการของพรรคการเมือง แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพรรคการเมือง ศึกษาปัญหาข้อเท็จจริงและปัญหาข้อกฎหมายในประเด็นที่จะศึกษา ทั้ง 4 ประเด็น และมีการศึกษากฎหมายของต่างประเทศที่มีความมั่นคงของสถาบันการเมือง เช่น สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐฝรั่งเศส และสหพันธ์รัฐเยอรมนี เป็นต้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับพรรคการเมืองของราชอาณาจักรไทย ของต่างประเทศ แนวคำพิพากษาศาล มาตรการทางกฎหมาย และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. เพื่อศึกษาปัญหาข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับพรรคการเมืองของราชอาณาจักรไทย
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับพรรคการเมืองของต่างประเทศกับของราชอาณาจักรไทย
4. เพื่อเสนอแนะการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับพรรคการเมืองของต่างประเทศที่มีความเหมาะสม มาปรับใช้กับกฎหมายไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากเอกสารแล้วนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ตัวบทกฎหมาย ตำราทางวิชาการ คำพิพากษาศาลรัฐธรรมนูญ งานวิจัย บทความจากวารสารหรือนิตยสารทางกฎหมาย เอกสารประกอบการสัมมนา สถิติ ข้อมูลจากเว็บไซต์ทางอินเทอร์เน็ตทั้งของราชอาณาจักรไทยและของต่างประเทศเกี่ยวกับการพัฒนากฎหมายพรรคการเมืองของราชอาณาจักรไทย ประกอบกับการสัมภาษณ์เชิงลึก และมีการจัดทำสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ปัญหา สรุปและข้อเสนอแนะ โดยมีรายละเอียดระเบียบวิธีวิจัยมีดังต่อไปนี้

1. **กลุ่มเป้าหมาย** ในการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้วิจัยได้กำหนดตัวผู้เชี่ยวชาญที่จะทำการสัมภาษณ์เชิงลึก ในประเด็นที่ได้จากการสนทนากลุ่ม คือ กลุ่มพรรคการเมือง กลุ่มคณะกรรมการการเลือกตั้ง กลุ่มนักวิชาการ ด้านกฎหมาย และกลุ่มตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้

1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกถึงเกี่ยวกับการพัฒนากฎหมายพรรคการเมืองของราชอาณาจักรไทย ที่ได้จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องครอบคลุมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดของการวิจัย โดยเป็นแบบสัมภาษณ์ปลายเปิด ที่ผ่านการตรวจสอบจากคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแล้ว

2. อุปกรณ์ที่ใช้ในการบันทึกข้อมูลในขณะสัมภาษณ์ ได้แก่

2.1 เครื่องบันทึกภาพและเสียงที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครบถ้วน

2.2 การจดบันทึกขณะและหลังการสัมภาษณ์โดยผู้วิจัยเอง ผู้วิจัยจดบันทึกย่อข้อมูลสำคัญในขณะที่ยัง เกี่ยวกับการแสดงสีหน้า ท่าทาง แล้วนำมาบันทึกรายละเอียดเมื่อสิ้นสุดการสัมภาษณ์

3. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

1. วิเคราะห์สภาพปัญหาข้อเท็จจริงและปัญหาข้อกฎหมายเกี่ยวกับการพัฒนากฎหมายพรรคการเมืองของราชอาณาจักรไทยที่ได้จากเอกสารทางด้านกฎหมาย

2. วิเคราะห์ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มประชากร โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึกมาศึกษาวิเคราะห์ความเห็นและข้อเสนอแนะในประเด็นที่ผู้วิจัยกำหนดในแบบสัมภาษณ์

3. วิเคราะห์ผลการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกคิดเป็นร้อยละ โดยแบ่งเป็น 5 ส่วน คือ 1.ข้อมูลของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ 2.ข้อมูลความรู้ความเข้าใจในกฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำวิจัย 3.ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพปัญหาในเรื่องที่ทำวิจัย รวมทั้งความเหมาะสมในการแก้ไข ปัญหา 4. ข้อมูลเกี่ยวกับความร่วมมือและแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ 5. ข้อเสนอแนะ

4. ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. ผู้วิจัยติดต่อประสานงานกับบุคคลที่จะทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อสร้างสัมพันธภาพที่ดี รวมทั้งสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การวิจัยและกระบวนการวิจัย

2. ผู้วิจัยทำหนังสือขออนุญาตแนะนำตัวและขออนุญาตเก็บข้อมูล จากมหาวิทยาลัยเวสเทิร์นเสนอต่อบุคคลคล เจ้าของกิจการและหน่วยงานที่จะเข้าไปขอสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

3. ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการดังต่อไปนี้ คือ

3.1 การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) คือ สัมภาษณ์บุคคลโดยเรียงลำดับประเด็นคำถามตามแบบฟอร์มสัมภาษณ์เชิงลึก

3.2 บันทึกการสนทนาในกระดาษ เครื่องบันทึกภาพ และเครื่องบันทึกเสียง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพรรคการเมือง

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการกำเนิดพรรคการเมือง

พรรคการเมืองเกิดขึ้นจากเหตุการณ์สำคัญๆ 3 ประการ คือ (หยุด แสงอุทัย, 2558)

1) เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ของหมู่ชนซึ่งมีต่อบุคลิกลักษณะของผู้นำ คือบุคคลซึ่งชนหมู่หนึ่งหรือคณะหนึ่งยกย่องโดยความสมัครใจให้เป็นหัวหน้า เพราะเชื่อมั่นในคุณวุฒิวิชาความรู้ ความสามารถ และบุคลิกลักษณะของผู้นำ ความสัมพันธ์ของหมู่ชนต่อบุคลิกลักษณะของผู้นำในลักษณะที่ว่า ประชาชนเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ตนชอบในเขตเลือกตั้งของตน โดยนิยมในตัวบุคคลนั้นหรือนิยมในความคิดหรือลัทธิของผู้สมัครรับเลือกตั้งคนนั้น และยกย่องให้เขาเป็นหัวหน้าและโดยความนิยมในตัวบุคคลนี้ จึงได้เกิดมีพรรคการเมืองขึ้น

2) เกิดขึ้นจากความปรารถนาดีที่จะให้จุดประสงค์อันใดอันหนึ่งหรือผลประโยชน์อันใดอันหนึ่งสำเร็จผลอย่างแน่นอน เช่น กรณีกลุ่มผลประโยชน์แต่ละกลุ่มตั้งพรรคการเมืองขึ้นมาเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตน

3) เกิดจากความผูกพันอยู่กับความคิดเห็นอันใดอันหนึ่ง ซึ่งความคิดเห็นนี้อาจจะเป็นความคิดเห็นเกี่ยวกับรัฐ สังคม ศาสนา

1.2 ทฤษฎีทางการจัดองค์การว่าด้วยการกำเนิดพรรคการเมือง ถือว่าพรรคการเมืองเกิดขึ้นหลังจากการที่มีผู้นำทางการเมืองขึ้นแล้ว มีผู้สนับสนุนเป็นจำนวนมาก หากมีสมัครพรรคพวกจำนวนน้อย อาจรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ โดยอาศัยความคุ้นเคยเป็นหลัก ต่อมาเมื่อขยายใหญ่ขึ้นย่อมมีความจำเป็นในการจัดระบบองค์การ คือ การจัดระเบียบให้มีการลดหลั่นแห่งอำนาจและให้มีสายงานบังคับบัญชาทฤษฎีว่าด้วยการจัดองค์การในฐานะเป็นต้นกำเนิดพรรคการเมืองเกิดขึ้น โดยเริ่มจากการมีผู้สนับสนุนผู้นำขึ้นก่อนมีตัวอย่างในหลายประเทศ กรณีประเทศไทยอาจยกตัวอย่างประมาณปี พ.ศ. 2516 กรณีการกำเนิดพรรคกิจสังคม ซึ่งมีผู้สนับสนุน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยศรัทธาต่อความสามารถและความรอบรู้ อีกตัวอย่างหนึ่ง ได้แก่ การกำเนิดของพรรคเสรีนิยมคสิลา ซึ่งจอมพล ป. (แปลก) พิบูลสงคราม ซึ่งพื้นเพเป็นชาวนนทบุรีมีบทบาทสำคัญยิ่ง เมื่อพรรคการเมืองได้เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการแล้วย่อมจะต้องมีการจัดองค์การให้ดีเพื่อพรรคจะเจริญเติบโตต่อไป หากจัดองค์การที่ดี คือ มีประสิทธิภาพ โดยมีการแบ่งแยกหน้าที่ มีการจัดทำระบบงานให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ได้ พรรคการเมืองย่อมยั่งยืนต่อไป (Avery Leiserson, 1958: 44-50)

1.3 ระบบพรรคการเมือง โดยทั่วไปสามารถแบ่งได้เป็น 3 ระบบ คือ

1) ระบบพรรคเดียว เป็นระบบที่ได้รับความยินยอมให้มีพรรคการเมืองเพียงพรรคเดียวภายในประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นประเทศที่มีการปกครองแบบเผด็จการหรืออำนาจนิยม ไม่ว่าจะป็นรูปแบบคอมมิวนิสต์ หรือฟาสซิสต์ หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตาม

2) ระบบสองพรรค เป็นระบบที่มีพรรคการเมืองสองพรรคผลัดกันบริหารประเทศ แต่มีได้หมายความว่าในประเทศนั้นจะมีเพียงสองพรรคการเมืองเท่านั้น แต่ยังคงมีพรรคการเมืองอื่นอีกมาก เพียงแต่พรรคการเมืองอื่นไม่ได้รับความนิยมจากประชาชน

3) ระบบหลายพรรค เป็นระบบที่ยอมให้มีพรรคการเมืองหลายพรรคในประเทศเพื่อการแข่งขันกันทางการเมืองระหว่างพรรคต่างๆ และพรรคการเมืองที่ได้รับความนิยมจากประชาชนใกล้เคียงกันอาจมีมากกว่าสองพรรค (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2555: 317-318)

2. ปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาพรรคการเมืองของราชอาณาจักรไทย

2.1 พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 ได้กำหนดเงื่อนไขการจัดตั้งพรรคการเมืองที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการทางการเมือง ทำให้การตั้งพรรคการเมืองยากขึ้น คือในมาตรา 9 กำหนดว่า บุคคลซึ่งมีอุดมการณ์ทางการเมืองในแนวทางเดียวกัน และมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามตามกฎหมาย จำนวนไม่น้อยกว่าห้าร้อยคนอาจร่วมกันดำเนินการเพื่อจัดตั้งพรรคการเมืองตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้ได้ ทุกคนต้องร่วมกันจ่ายเงินเพื่อเป็นทุนประเดิมคนละไม่น้อยกว่าหนึ่งพันบาทแต่ไม่เกินคนละห้าหมื่นบาท ในส่วนของขั้นตอนในการจัดตั้ง มีการกำหนดกระบวนการในการจัดตั้งไว้ในมาตรา 10 กล่าวคือ ก่อนยื่นคำขอจดทะเบียนจัดตั้งพรรคการเมือง ผู้ร่วมกันจัดตั้งพรรคการเมืองตามมาตรา 9 ต้องประชุมร่วมกันโดยมีผู้เข้าร่วมประชุมไม่น้อยกว่า 250 คน และจากการพิจารณาตามหลักฐานตาม (2) เลือกรหัสพรรคการเมือง เลขอาธิการพรรคการเมือง เสร็จผูกพรรคการเมืองนายทะเบียนสมาชิกและกรรมการบริหารอื่นของพรรคการเมือง จะเห็นได้ว่า กระบวนการคล้ายกับการจดทะเบียนจัดตั้งบริษัทมากกว่าจะเป็นพรรคการเมือง แต่บทบัญญัติที่ทำให้เกิดความแตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างพรรคการเมืองและบริษัทจำกัดก็คือ บทบัญญัติมาตรา 20 วรรคสอง ซึ่งบัญญัติว่า “พรรคการเมืองต้องไม่ดำเนินกิจการอันมีลักษณะเป็นการแสวงหากำไรมาแบ่งปันกัน” จากบทบัญญัตินี้เองที่ทำให้มีลักษณะเป็นการปิดกั้นการที่จะนำแนวความคิดตามกฎหมายเอกชนมาปรับใช้กับพรรคการเมือง กล่าวคือ จะนำกฎเกณฑ์ที่ใช้กับการบริหารกิจการบริษัทเอกชนมาใช้กับพรรคการเมืองโดยอนุโลมมิได้ เนื่องจากการกำหนดกลไกการบริหารและการดำเนินการของพรรคการเมืองไว้อย่างรอบด้านเพื่อให้เป็นการตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของการมีพรรคการเมืองนั่นเอง (บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, 2563: 420-421)

จากข้อกฎหมายเกี่ยวกับการจัดตั้งพรรคการเมืองแล้วจะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 ได้กำหนดเงื่อนไขการจัดตั้งพรรคการเมืองที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการทางการเมืองกฎหมายเหล่านี้ได้กลายเป็นเครื่องมือในการควบคุม กำกับ และกีดกันมิให้ประชาชนสามารถเข้าร่วมจัดตั้งพรรคการเมืองได้โดยง่าย ดังนี้ (สถาบันพระปกเกล้า, 2565: 4)

1. การตั้งพรรคการเมืองยากขึ้น โดยการกำหนดให้พรรคการเมืองจะต้องมีทุนประเดิมไม่น้อยกว่าหนึ่งล้านบาทเพื่อประโยชน์ในการดำเนินการของพรรคการเมืองเอง แต่บทบัญญัติดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อการจัดตั้งพรรคการเมืองที่ยากขึ้น โดยเฉพาะพรรคการเมืองขนาดเล็กในเรื่องการระดมสมาชิกให้ครบตามจำนวนภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดและร่วมกันจ่ายเงินเพื่อเป็นทุนประเดิมพรรค

2. การระดมสมาชิกให้ครบตามจำนวนภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด และร่วมกันจ่ายเงินเพื่อเป็นทุนประเดิมพรรคตามระยะเวลาที่กำหนดทำได้ยาก

3. ดำเนินการต่าง ๆ เกี่ยวกับสมาชิกพรรครวมทั้งค่าสมาชิกในปีแรกคนละ 50 บาท หรือในปีถัดไปไม่น้อยกว่าปีละ 100 บาท หรือไม่น้อยกว่า 2,000 บาท (ตลอดชีพ) และการจัดประชุมใหญ่สาขาพรรค เพื่อให้การจัดตั้งสาขาพรรคครบถ้วนตามเงื่อนไขของกฎหมายและจัดตั้งได้อย่างเป็นทางการ เป็นภาระแก่พรรคการเมืองมาก

2.2 พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 มาตรา 57 ยังมีได้กำหนดเกี่ยวกับการตรวจสอบนโยบายพรรคการเมืองอย่างชัดเจน ปัจจุบันนโยบายหาเสียงส่วนใหญ่ของพรรคการเมืองจะเน้นนโยบายประชานิยมแบบให้เปล่า เช่น นโยบายคนไทยทุกคนที่มีอายุ 16 ปีขึ้นไป จะได้เงิน 10,000 บาท ลงกระเป๋าดิจิทัลของพรรคเพื่อไทย หรือนโยบายเงินเด็กเล็กตั้งแต่แรกเกิดถึง 6 ปี 1,200 บาทต่อเดือน ผู้สูงวัยเดือนละ 3,000 บาทถ้วนหน้าของพรรคก้าวไกล ถึงแม้ว่านโยบายเหล่านี้จะมีจุดประสงค์ที่ดีคือมุ่งแก้ไขความเดือดร้อน และปัญหาของประชาชนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบาง แต่ก็มีหลายนโยบายที่อาจจะสร้างปัญหาให้แก่ประเทศในระยะยาว ด้วยเหตุผลหลายประการ คือ การสร้างภาระทางการคลังจากการใช้งบประมาณมากเกินไป มีแนวโน้มว่าจะใช้เงินนอกงบประมาณผ่านรัฐวิสาหกิจต่างๆ และสถาบันการเงินเฉพาะกิจของรัฐ ซึ่งทำให้การใช้งบประมาณไม่ผ่านกระบวนการงบประมาณและทำให้รัฐสภาในฐานะผู้แทนของประชาชนไม่สามารถตรวจสอบได้ หรือสร้างบรรทัดฐานหรือวัฒนธรรมซึ่งทำลายวินัยของประชาชนในการชำระเงินกู้ เช่น นโยบายที่จะยกเว้นหรือลดหนี้เงินกู้ต่างๆ โดยไม่สมเหตุผล หรือลดบทบาทของเครดิตบูโร (สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, นิพนธ์ พัวพงศกร, 2566) ตามมาตรา 57 และมาตรา 121 พรรคการเมืองที่ประกาศโฆษณานโยบายที่ต้องใช้เงิน จะต้องนำเสนอข้อมูล 3 รายการคือ วงเงินที่ต้องใช้และที่มาของวงเงิน ความคุ้มค่าและประโยชน์ในการดำเนินนโยบาย และผลกระทบและความเสี่ยงในการดำเนินนโยบาย โดยในกรณีที่พรรคการเมืองไม่จัดทำข้อมูลดังกล่าวคณะกรรมการการเลือกตั้งมีอำนาจสั่งให้จัดทำ

ถูกต้อง และหากพรรคการเมืองยังฝ่าฝืนก็จะเสียค่าปรับไม่เกิน 5 แสนบาท และอีก 1 หมื่นบาทต่อวันจนกว่าจะปฏิบัติให้ถูกต้อง (รัฐสภา ฤๅแรง,ศิริพงษ์ โสภกา และคณะ, 2567: 171)

2.3 พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 กำหนดเหตุแห่งการสิ้นสภาพพรรคการเมืองที่เป็นการทำลายความหลากหลายของพรรคการเมือง ซึ่งไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ การสิ้นสภาพของพรรคการเมืองเป็นหลักการที่บัญญัติไว้ในมาตรา 91 มิได้ให้ศาลรัฐธรรมนูญมีคำสั่งให้พรรคการเมืองสิ้นสภาพ แต่เป็นนายทะเบียนโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการการเลือกตั้งประกาศในราชกิจจานุเบกษาว่าพรรคการเมืองนั้นสิ้นสภาพความเป็นพรรคการเมือง การสิ้นสภาพความเป็นพรรคการเมืองตามมาตรา 91 มีปัญหาที่สำคัญ คือ เรื่องของการหาสมาชิกพรรคให้มีจำนวนสมาชิกไม่น้อยกว่า 5,000 คน และต้องเพิ่มจำนวนสมาชิกให้มีจำนวนไม่น้อยกว่า 10,000 คน ภายในสี่ปีนับแต่วันที่นายทะเบียนรับจดทะเบียน และเรื่องที่ไม่มีการประชุมใหญ่พรรคการเมืองหรือไม่มีการดำเนินกิจกรรมใดทางการเมืองเป็นระยะเวลาติดต่อกัน 1 ปี โดยมีได้มีเหตุอันจะอ้างได้ตามกฎหมาย ซึ่งจากการศึกษากฎหมายของต่างประเทศพบว่าในกรณีของเครือรัฐออสเตรเลีย องค์การผู้มีอำนาจวินิจฉัยการสิ้นสภาพของพรรคการเมืองหรือก็คือการเพิกถอนพรรคการเมือง คือ คณะกรรมการการเลือกตั้ง เหตุในการเลิกหรือเพิกถอนพรรคการเมืองเกิดจากพรรคการเมืองนั้นมีความประสงค์จะขอเลิกการจดทะเบียนพรรคการเมืองโดยสมัครใจ การเพิกถอนทะเบียนพรรคการเมืองในกรณีที่พรรคการเมืองไม่มีผู้สมัครเข้ารับการเลือกตั้ง หรือมิได้เป็นพรรคการเมืองในรัฐสภาอีกต่อไป สำหรับหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการทำให้พรรคการเมืองสิ้นสภาพ ได้แก่ การไม่ดำเนินกิจกรรมทางการเมือง พรรคการเมืองมีสมาชิกน้อยกว่า 500 คน เป็นต้น ซึ่งที่ผ่านมายังไม่ปรากฏคำสั่งหรือคำชี้ขาดของคณะกรรมการการเลือกตั้งในการสั่งให้มีการเลิกหรือเพิกถอนพรรคการเมือง (ปริญา เทวานฤมิตรกุล, 2558: 110)

2.4 กฎหมายกำหนดเหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองมากเกินไป

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ.2560 ได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการยุบพรรคการเมืองไว้ในมาตรา 92 ว่า เมื่อคณะกรรมการมีหลักฐานอันควรเชื่อได้ว่าพรรคการเมืองใดกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ ให้ยื่นศาลรัฐธรรมนูญเพื่อสั่งยุบพรรคการเมืองนั้น ซึ่งจากมาตรานี้เป็นการกำหนดเหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองที่มากเกินไปหากเทียบกับกฎหมายของต่างประเทศที่จะกำหนดเหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองไว้เฉพาะเหตุที่สำคัญๆ คือ การกระทำของพรรคการเมืองที่ทำลายหลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย และการกระทำของพรรคการเมืองที่ทำลายหลักการดำรงอยู่ของ “หลักสหพันธรัฐ” และ “หลักสาธารณรัฐ” ของเยอรมัน สาธารณรัฐฝรั่งเศส การดำเนินการของพรรคมีวัตถุประสงค์ในการบั่นทอนหรือทำลายรูปแบบหรือบูรณภาพแห่งดินแดนของสาธารณรัฐฝรั่งเศส หรือมีการรวมตัวกันที่ขัดต่อรูปแบบการปกครองของประเทศหรือจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้น ก็ควรจะมีการแก้ไขกฎหมายมาตรา 92 กำหนดเหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองไว้เพียง 2 เหตุ คือ กระทำการล้มล้างการ

ปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขหรือเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศโดยวิธีการซึ่งมิได้เป็นไปตามวิถีทางที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และกระทำการอันอาจเป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเท่านั้น

3. กฎหมายของต่างประเทศกับของประเทศไทยเกี่ยวกับกฎหมายพรรคการเมือง

3.1 สาธารณรัฐฝรั่งเศส มิได้บัญญัติกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งพรรคการเมืองไว้เป็นการเฉพาะ แต่ให้นำกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้ง สมาคมและการยุบเลิกสมาคมมาใช้บังคับโดยอนุโลมกับพรรคการเมืองโดยถือว่า พรรคการเมืองในสาธารณรัฐฝรั่งเศสมีสถานะทางกฎหมายเช่นเดียวกับสมาคม ดังนั้น การดำเนินการจัดตั้งและการยุบเลิกพรรคการเมืองจึงเป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญว่าด้วยการก่อตั้งสมาคม ลงวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 1901 และเป็นอำนาจ ของศาลยุติธรรม และการที่พรรคการเมืองในสาธารณรัฐฝรั่งเศส มีสถานะเช่นเดียวกับสมาคม และสมาคมมีสถานะเป็นนิติบุคคล ดังนั้น การจะมี สถานะเช่นนี้ได้ จึงต้องมีการดำเนินการให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญว่าด้วยการก่อตั้งสมาคมกล่าวคือ จะต้องมีการประกาศวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งสมาคมไว้ในราชกิจจานุเบกษา

เหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองของสาธารณรัฐฝรั่งเศส คือ การดำเนินการของพรรคมีวัตถุประสงค์ในการบั่นทอนหรือทำลายรูปแบบหรือบูรณภาพแห่งดินแดนของสาธารณรัฐฝรั่งเศส หรือมีการรวมตัวกันที่ขัดต่อรูปแบบการปกครองของประเทศหรือจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย โดยรัฐธรรมนูญ ลงวันที่ 10 มกราคม ค.ศ. 1936 กำหนดให้การยุบพรรคการเมือง ต้องตราเป็นรัฐกฤษฎีกาที่ผ่านความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีและลงนามโดย ประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐ ซึ่งมาตรการที่ใช้ในการยุบพรรคการเมืองนั้นจะต้อง มีเหตุผลและเปิดโอกาสให้คู่กรณีโต้แย้งคัดค้าน

3.2 สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

การจัดตั้งพรรคการเมือง กำหนดในรัฐธรรมนูญเยอรมัน มาตรา 21 (Grundgesetz – Basic Law) ว่า 1. พรรคการเมืองเข้าร่วมในการสร้างเจตจำนงทางการเมืองของประชาชน พรรคการเมืองย่อมถูกจัดตั้งได้โดยเสรี โครงสร้างภายในพรรคการเมืองต้องสอดคล้องกับหลักประชาธิปไตย และพรรคการเมืองต้องเปิดเผยแหล่งที่มาของเงินทุนและการใช้จ่ายเงินและทรัพย์สินต่อสาธารณะ

2. พรรคการเมืองที่มีเป้าหมาย หรือที่สมาชิกของพรรคการเมืองดังกล่าวมีพฤติกรรม มุ่งที่จะลิดรอนหรือล้มล้างหลักการพื้นฐานของการปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตย หรือเป็นปฏิปักษ์ต่อการดำรงอยู่ของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ถือเป็นพรรคการเมืองที่มีชอบด้วยรัฐธรรมนูญ ศาลรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธ์มีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดถึงความไม่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญดังกล่าว

3. รายละเอียดต่าง ๆ ให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายของสหพันธ์

ด้วยเหตุนี้ พรรคการเมืองในเยอรมันจึงไม่ต้องขออนุญาต จัดทะเบียน หรือจดทะเบียนใด ๆ กับภาครัฐ ลำพังเพียงแต่การรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อสร้างเจตจำนงทางการเมืองด้วยการลงสมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. มุ่ง

เข้าสู่อำนาจรัฐก็เพียงพอที่จะเป็นพรรคการเมืองได้แล้ว แต่พรรคจะสูญเสียสถานะทางกฎหมายของความเป็นพรรคการเมือง หากมิได้ส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งภายใน 6 ปี

เหตุแห่งการยุบพรรคการเมือง รัฐธรรมนูญเยอรมันฉบับปัจจุบันจึงกำหนดเหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองไว้อย่างชัดเจนในมาตรา 21 (2) คือ

1. เป็นปฏิปักษ์ต่อหลักการพื้นฐานของระบอบเสรีประชาธิปไตย หลักการพื้นฐานของระบอบเสรีประชาธิปไตย ตามแนวบรรทัดฐานของศาลรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธรัฐนั้น ได้แก่ “หลักการเคารพสิทธิมนุษยชนตามที่รับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ

1.2 เป็นภัยคุกคามการดำรงอยู่ของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี หลักสหพันธรัฐ และหลักสาธารณรัฐ เป็นหลักการพื้นฐานที่ไม่อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ แม้โดยการเสนอแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญก็มิอาจกระทำได้ การจะยกเลิกหลักการดังกล่าวกระทำได้เพียงวิธีการเดียวคือ ยกเลิกหรือล้มล้างรัฐธรรมนูญเดิมทั้งฉบับและจัดทำรัฐธรรมนูญใหม่ (ณรงค์เดช สรุโฆษิต, 2553: ออนไลน์)

3.3 เครือรัฐออสเตรเลีย

ออสเตรเลียมีพรรคการเมืองสำคัญ 3 พรรค ได้แก่ พรรค Australian Labor Party พรรค Liberal Party of Australia และ พรรค National Party of Australia (กระทรวงการต่างประเทศ, 2565) การจดทะเบียนพรรคการเมืองแยกได้เป็นสองลักษณะคือ

1. การจดทะเบียนพรรคการเมืองแยกได้เป็นสองลักษณะคือ

1.1 การจัดตั้งพรรคการเมืองโดยสมาชิกสภาในระดับชาติ (Commonwealth Parliament) ซึ่งต้องมีสมาชิกรัฐสภาอย่างน้อยหนึ่งคนซึ่งไม่เป็นสมาชิกของพรรคการเมืองอื่นลงนามในหนังสือตามแบบของรัฐสภาถึง AEC ยืนยันการจัดตั้งพรรคการเมืองและเลขาธิการพรรคจะต้องส่งคำประกาศยืนยันว่าสมาชิกผู้นั้นเป็นสมาชิกพรรคที่ขอจัดตั้งไปพร้อมคำขอจดทะเบียนพรรคการเมืองที่จัดตั้งโดยสมาชิกรัฐสภา เรียกว่า Parliamentary Party หรือพรรคการเมืองที่มีสมาชิกเป็นสมาชิกรัฐสภา

1.2 พรรคการเมืองที่ก่อตั้งโดยสมาชิกที่ไม่ได้เป็นสมาชิกรัฐสภาพรรคการเมืองประเภทนี้เรียกว่า Non - Parliamentary Party ต้องมีผู้ร่วมเป็นสมาชิกก่อตั้งไม่น้อยกว่า 500 คน ซึ่งผู้ก่อตั้งพรรคต้องลงทะเบียนเป็นผู้มีสิทธิเลือกตั้งและไม่เป็นสมาชิกพรรคการเมืองอื่น

2. การยื่นเรื่องขอตั้งพรรคการเมืองผู้ขอจัดตั้งพรรคในออสเตรเลียต้องยื่นเอกสารขอจัดตั้งพรรค โดยมีข้อบังคับพรรคที่เป็นลายลักษณ์อักษรและห้ามกำหนดชื่อพรรคเกินหกคำและต้องไม่ใช่คำว่าพรรคอิสระ (Independent Party) ทั้งต้องเสียค่าธรรมเนียม 500 ดอลลาร์

3. การตรวจสอบและจดทะเบียนพรรคการเมืองจะเป็นการตรวจสอบสภาพของสมาชิกผู้ริเริ่มจัดตั้งพรรคและเอกสารอื่น AEC จะใช้เวลาตรวจสอบประมาณ 12 สัปดาห์และอาจล่าช้ากว่านี้หากพบข้อพร่องของเอกสารประกอบการจดทะเบียนพรรคการเมือง ในการจดทะเบียนพรรคการเมืองของออสเตรเลีย

จะมีการตรวจสอบโดยสาธารณชนคือทาง AEC จะประกาศในหนังสือพิมพ์อย่างน้อยหนึ่งฉบับและประกาศในราชกิจจานุเบกษา เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมตรวจสอบความถูกต้องและหากเห็นว่าการจดทะเบียนพรรคคนั้นไม่ถูกต้องตามที่กฎหมายกำหนดก็อาจยื่นคัดค้านได้ภายใน 30 วันนับแต่วันที่ลงประกาศในสื่อสิ่งพิมพ์นั้นๆ ภายหลังจากที่ผ่านขั้นตอนนี้ไปแล้ว AEC ก็จะดำเนินการจดทะเบียนให้หรือหากพบว่ามีข้อบกพร่องในเอกสารหรือข้อเท็จจริงที่กำหนดสำหรับการจดทะเบียนก็อาจไม่จดทะเบียนให้

การยุบพรรคการเมือง AEC อาจยกเลิกการจดทะเบียนพรรคการเมืองได้ในกรณี ดังนี้

1. พรรคการเมืองนั้นประสงค์จะขอเลิกการจดทะเบียน
2. พรรคการเมืองนั้นมีสมาชิกน้อยกว่า 500 คนและไม่มีสมาชิกพรรคเป็นสมาชิกรัฐสภา
3. การจดทะเบียนพรรคการเมืองนั้นได้รับมาโดยการฉ้อฉล (Fraud) หรือการบิดเบือน

ข้อเท็จจริง (Misrepresentation)

4. พรรคการเมืองนั้นไม่มีสมาชิกเป็นสมาชิกรัฐสภาและไม่ส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งในระดับชาติ

เป็นเวลา 4 ปี

3.4 ราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 ได้กำหนดเกี่ยวกับการจัดตั้งพรรคการเมือง นโยบายพรรคการเมือง การสิ้นสภาพพรรคการเมือง และการยุบพรรคการเมือง ดังนี้

1. การจัดตั้งพรรคการเมือง ในมาตรา 9 กำหนดว่า บุคคลซึ่งมีอุดมการณ์ทางการเมืองในแนวทางเดียวกัน และมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามตามกฎหมาย จำนวนไม่น้อยกว่าห้าร้อยคนอาจร่วมกันดำเนินการเพื่อจัดตั้งพรรคการเมืองตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้ได้ ทุกคนต้องร่วมกันจ่ายเงินเพื่อเป็นทุนประเดิมคนละไม่น้อยกว่าหนึ่งพันบาทแต่ไม่เกินคนละห้าหมื่นบาท ในส่วนของขั้นตอนในการจัดตั้ง มีการกำหนดกระบวนการในการจัดตั้งไว้ในมาตรา 10 กล่าวคือ ก่อนยื่นคำขอจดทะเบียนจัดตั้งพรรคการเมือง ผู้ร่วมกันจัดตั้งพรรคการเมืองตามมาตรา 9 ต้องประชุมร่วมกันโดยมีผู้เข้าร่วมประชุมไม่น้อยกว่า 250 คน

2. นโยบายพรรคการเมือง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายของพรรคการเมือง คือ มาตรา

มาตรา 57 และมาตรา 121 พรรคการเมืองที่ประกาศโฆษณานโยบายที่ต้องใช้เงิน จะต้องนำเสนอข้อมูล 3 รายการคือ วงเงินที่ต้องใช้และที่มาของวงเงิน ความคุ้มค่าและประโยชน์ในการดำเนินนโยบาย และผลกระทบและความเสี่ยงในการดำเนินนโยบาย โดยในกรณีที่พรรคการเมืองไม่จัดทำข้อมูลดังกล่าวคณะกรรมการการเลือกตั้งมีอำนาจสั่งให้จัดทำให้ถูกต้อง และหากพรรคการเมืองยังฝ่าฝืนก็จะเสียค่าปรับไม่เกิน 5 แสนบาท และอีก 1 หมื่นบาทต่อวันจนกว่าจะปฏิบัติให้ถูกต้อง

3. เหตุแห่งการสิ้นสภาพพรรคการเมือง การสิ้นสภาพของพรรคการเมืองตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ.2560 เป็นหลักการที่บัญญัติไว้ในมาตรา 91 มิได้ให้ศาลรัฐธรรมนูญมีคำสั่งให้พรรคการเมืองสิ้นสภาพ แต่เป็นนายทะเบียนโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการการเลือกตั้งประกาศในราชกิจจานุเบกษาว่าพรรคการเมืองนั้นสิ้นสภาพความเป็นพรรคการเมือง โดยมาตรา 91 ได้กำหนดเหตุแห่งการสิ้นสภาพความเป็นพรรคการเมืองที่เป็นปัญหาสำคัญ คือ (1) (4) ดังนี้

(1) ไม่แก้ไขข้อบังคับให้ถูกต้องหรือครบถ้วนภายในระยะเวลาที่กำหนดตามมาตรา 17 พรรคสามหรือไม่สามารถหาสมาชิกหรือจัดตั้งสาขาตามมาตรา 33 พรรคหนึ่ง (1) หรือ (2) ได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด คือ ไม่สามารถดำเนินการให้มีจำนวนสมาชิกไม่น้อยกว่า 5,000 คน และต้องเพิ่มจำนวนสมาชิกให้มีจำนวนไม่น้อยกว่า 10,000 คนภายในสี่ปีนับแต่วันที่นายทะเบียนรับจดทะเบียน และจัดให้มีสาขาพรรคการเมืองในแต่ละภาคตามบัญชีรายชื่อภาคและจังหวัดที่คณะกรรมการกำหนดอย่างน้อยภาคละหนึ่งสาขา โดยสาขาพรรคการเมืองแต่ละสาขาต้องมีสมาชิกที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตพื้นที่ที่รับผิดชอบของสาขานั้นตั้งแต่ 500 คนขึ้นไป

(4) ไม่มีการประชุมใหญ่พรรคการเมืองหรือไม่มีการดำเนินกิจกรรมใดทางการเมืองเป็นระยะเวลาติดต่อกัน 1 ปี โดยมีเหตุอันจะอ้างได้ตามกฎหมาย

4. การยุบพรรคการเมือง พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 ได้กำหนดเหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองไว้ในมาตรา 92 ว่า เมื่อคณะกรรมการมีหลักฐานอันควรเชื่อได้ว่าพรรคการเมืองใดกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ ให้ยื่นศาลรัฐธรรมนูญเพื่อสั่งยุบพรรคการเมืองนั้น

1. กระทำการล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข หรือเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศโดยวิธีการซึ่งมิได้เป็นไปตามวิถีทางที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ

2. กระทำการอันอาจเป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

3. กระทำการฝ่าฝืนมาตรา 20 พรรคสอง มาตรา 28 มาตรา 30 มาตรา 36 มาตรา 44 มาตรา 45 มาตรา 46 มาตรา 72 หรือมาตรา 74

4. มีเหตุอันจะต้องยุบพรรคการเมืองตามที่มีกฎหมายกำหนด

ศาลรัฐธรรมนูญดำเนินการไต่สวนแล้ว มีหลักฐานอันควรเชื่อได้ว่าพรรคการเมืองกระทำการตามวรรคหนึ่ง ให้ศาลรัฐธรรมนูญสั่งยุบพรรคการเมือง และเพิกถอนสิทธิสมัครรับเลือกตั้งของคณะกรรมการบริหารพรรคการเมืองนั้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. การจัดตั้งพรรคการเมือง พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 ได้กำหนดเงื่อนไขการจัดตั้งพรรคการเมืองที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการทางการเมือง ทำให้การตั้งพรรคการเมืองยากขึ้น คือ ในมาตรา 9 กำหนดว่า บุคคลซึ่งมีอุดมการณ์ทางการเมืองในแนวทางเดียวกัน และมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามตามกฎหมาย จำนวนไม่น้อยกว่าห้าร้อยคนอาจร่วมกันดำเนินการเพื่อจัดตั้งพรรคการเมืองตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้ได้ ทุกคนต้องร่วมกันจ่ายเงินเพื่อเป็นทุนประเดิมคนละไม่น้อยกว่าหนึ่งพันบาทแต่ไม่เกินคนละห้าหมื่นบาท ในส่วนของขั้นตอนในการจัดตั้ง มีการกำหนดกระบวนการในการจัดตั้งไว้ในมาตรา 10 กล่าวคือ ก่อนยื่นคำขอจดทะเบียนจัดตั้งพรรคการเมือง ผู้ร่วมกันจัดตั้งพรรคการเมืองตามมาตรา 9 ต้องประชุมร่วมกันโดยมีผู้ร่วมประชุมไม่น้อยกว่า 250 คน ซึ่งต่างจากกฎหมายจัดตั้งพรรคการเมืองของต่างประเทศ คือ พรรคการเมืองในเยอรมันไม่ต้องขออนุญาต จดทะเบียน หรือจดแจ้งใด ๆ กับภาครัฐ แต่พรรคจะสูญเสียสถานะทางกฎหมายของความเป็นพรรคการเมือง หากมิได้ส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งภายใน 6 ปี พรรคการเมืองในสาธารณรัฐฝรั่งเศสมีสถานะทางกฎหมายเช่นเดียวกับสมาคม จึงต้องมีการดำเนินการให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญว่าด้วยการก่อตั้งสมาคมกล่าวคือ จะต้องมีการประกาศวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งสมาคมไว้ในราชกิจจานุเบกษา และการจดทะเบียนพรรคการเมืองในเครือรัฐออสเตรเลีย กรณีที่พรรคการเมืองที่ก่อตั้งโดยสมาชิกที่ไม่ได้เป็นสมาชิกรัฐสภาพรรคการเมือง ต้องมีผู้ร่วมเป็นสมาชิกก่อตั้งไม่น้อยกว่า 500 คน และต้องเสียค่าธรรมเนียม 500 ดอลลาร์ ดังนั้น ควรนำแนวทางในการจัดตั้งพรรคการเมืองของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีในส่วนที่ไม่เก็บค่าบำรุงและค่าธรรมเนียมพรรคมาใช้ โดยรัฐควรพิจารณาออกประกาศเพื่อยกเว้นการเก็บเงินค่าบำรุงพรรคการเมือง ในระยะแรกของการเป็นสมาชิกพรรค ทั้งนี้ เพื่อให้สมาชิกพรรคได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของพรรค รวมทั้งพรรคการเมืองเองควรจะยกเว้นการเก็บค่าธรรมเนียม ในระยะแรกเข้าแก่สมาชิกพรรคซึ่งเป็นผู้ที่มีความศรัทธาในอุดมการณ์ของพรรคด้วยนั่นเอง

2. นโยบายพรรคการเมือง กฎหมายกำหนดเกี่ยวกับนโยบายของพรรคการเมือง คือ มาตรา 57 ว่า การกำหนดนโยบายของพรรคการเมืองที่ใช้ในการประกาศโฆษณาให้คำนึงถึงความเห็นของสาขาพรรคการเมืองและตัวแทนพรรคการเมืองประจำจังหวัด นโยบายใดที่ต้องใช้จ่ายเงินการประกาศโฆษณานโยบายนั้นอย่างน้อยต้องมีรายการ วงเงินที่ต้องใช้ และที่มาของเงินที่จะใช้ในการดำเนินการ ความคุ้มค่าและประโยชน์ในการดำเนินนโยบาย และผลกระทบและความเสี่ยงในการดำเนินนโยบาย ในกรณีพรรคการเมืองไม่ได้จัดทำรายการตามวรรคหนึ่ง ให้คณะกรรมการสั่งให้ดำเนินการให้ครบถ้วนและถูกต้องภายในระยะเวลาที่กำหนด มาตรา 121 พรรคการเมืองใดไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของคณะกรรมการตามมาตรา 57 วรรคสอง หรือมาตรา 77 วรรคสอง ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าแสนบาท และปรับอีกวันละหนึ่งหมื่นบาทตลอดระยะเวลาที่ยังมิได้ปฏิบัติตามให้ถูกต้อง เมื่อพรรคการเมืองออกนโยบายมาเพื่อหาเสียง ประชาชนก็มีความหวังว่าหากเลือกพรรค

การเมืองนั้นจะได้มีการแก้ไขปัญหามาตามนโยบายที่ออกมาหาเสียง หรือได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเพิ่มตามนโยบายที่หาเสียง จึงได้ตัดสินใจเลือกพรรคการเมืองนั้น ดังนั้น หากนโยบายที่ออกมาได้มีการตรวจสอบจากหน่วยงานของรัฐ เช่น กระทรวงการคลังถึงความเป็นไปได้ของการใช้เงินของนโยบาย ก็จะทำให้ประชาชนมีความมั่นใจมากขึ้น ในการที่จะตัดสินใจเลือกพรรคการเมืองตามนโยบายที่น่าเสนอมานี้ และจะมีความเป็นธรรมกับพรรคการเมืองทุกพรรคที่จะเสนอนโยบาย ที่สามารถทำได้จริงหากมีโอกาสเข้ามาเป็นรัฐบาล

3. เหตุแห่งการสิ้นสภาพพรรคการเมือง การสิ้นสภาพความเป็นพรรคการเมืองตามมาตรา 91 มีปัญหาที่สำคัญ คือ เรื่องของการหาสมาชิกพรรคให้มีจำนวนสมาชิกไม่น้อยกว่า 5,000 คน และต้องเพิ่มจำนวนสมาชิกให้มีจำนวนไม่น้อยกว่า 10,000 คน ภายในสี่ปีนับแต่วันที่ย้ายทะเบียนรับจดทะเบียน และเรื่องที่ไม่มีการประชุมใหญ่พรรคการเมืองหรือไม่มีการดำเนินกิจกรรมใดทางการเมืองเป็นระยะเวลาติดต่อกัน 1 ปี โดยมิได้มีเหตุอันจะอ้างได้ตามกฎหมาย ซึ่งจากการศึกษากฎหมายของต่างประเทศ พบว่าในกรณีของเครือรัฐออสเตรเลีย องค์กรผู้มีอำนาจวินิจฉัยการสิ้นสภาพของพรรคการเมืองหรือก็คือการเพิกถอนพรรคการเมือง คือ คณะกรรมการการเลือกตั้ง เหตุในการเลิกหรือเพิกถอนพรรคการเมืองเกิดจากพรรคการเมืองนั้นมีความประสงค์จะขอเลิกการจดทะเบียนพรรคการเมืองโดยสมัครใจ การเพิกถอนทะเบียนพรรคการเมืองในกรณีที่พรรคการเมืองไม่มีผู้สมัครเข้ารับการเลือกตั้ง หรือมิได้เป็นพรรคการเมืองในรัฐสภาอีกต่อไป สำหรับหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการทำให้พรรคการเมืองสิ้นสภาพ ได้แก่ การไม่ดำเนินกิจกรรมทางการเมือง พรรคการเมืองมีสมาชิกลดลงน้อยกว่า 500 คน เป็นต้น ซึ่งที่ผ่านมายังไม่ปรากฏคำสั่งหรือคำชี้ขาดของคณะกรรมการการเลือกตั้งในการสั่งให้มีการเลิกหรือเพิกถอนพรรคการเมือง ดังนั้นจึงควรแก้ไข พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 มาตรา 91 โดยยกเลิกเหตุแห่งการสิ้นสภาพพรรคการเมืองตาม (1) คือ ไม่นำเกณฑ์การที่พรรคการเมืองหาสมาชิกไม่ครบ 5,000 คนมาเป็นเกณฑ์ในการสิ้นสภาพพรรคการเมือง และแก้ไขเหตุแห่งการสิ้นสภาพพรรคการเมืองตาม (4) คือ ขยายระยะเวลาการประชุมใหญ่หรือไม่ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองจาก 1 ปี เป็น 2 ปี ก็จะช่วยให้พรรคการเมืองที่มีขนาดเล็กสามารถดำรงอยู่ได้

4. การยุบพรรคการเมือง เหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองของต่างประเทศจะกำหนดเหตุที่ร้ายแรงเพียง 1 ถึง 2 เหตุ เช่น สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี เหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองคือการกระทำของพรรคการเมืองที่ทำลายหลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย และการกระทำของพรรคการเมืองที่ทำลายหลักการดำรงอยู่ของ “หลักสหพันธรัฐ” และ “หลักสาธารณรัฐ” ของเยอรมัน สาธารณรัฐฝรั่งเศส การดำเนินการของพรรคมีวัตถุประสงค์ในการบั่นทอนหรือทำลายรูปแบบหรือบูรณภาพแห่งดินแดนของสาธารณรัฐฝรั่งเศส หรือมีการรวมตัวกันที่ขัดต่อรูปแบบการปกครองของประเทศหรือจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้น ควรมีการแก้ไขพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ.2560 มาตรา 92 โดยกำหนดให้มีเหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองตาม (1) กระทำการล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขหรือเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครอง

ประเทศโดยวิธีการซึ่งมิได้เป็นไปตามวิถีทางที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และ (2) กระทำการอันอาจเป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เท่านั้น โดยให้ตัด (3) และ (4) ออกไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัย เรื่องการพัฒนากฎหมายพรรคการเมืองของราชอาณาจักรไทย และได้ศึกษากฎหมายของต่างประเทศ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ควรแก้ไขพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 มาตรา 9 เกี่ยวกับผู้ร่วมก่อตั้งพรรคการเมืองให้เท่ากับจำนวนตามรัฐธรรมนูญ 2550 คือ 15 คน

เดิม มาตรา 9 บุคคลซึ่งมีคุณสมบัติทางการเมืองในแนวทางเดียวกัน และมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามดังต่อไปนี้ จำนวนไม่น้อยกว่าห้าร้อยคนอาจร่วมกันดำเนินการเพื่อจัดตั้งพรรคการเมืองตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้ได้

แก้ไขเป็น บุคคลซึ่งมีคุณสมบัติทางการเมืองในแนวทางเดียวกัน และมีคุณสมบัติและไม่มีลักษณะต้องห้ามดังต่อไปนี้ จำนวนไม่น้อยกว่าสิบห้าคนอาจร่วมกันดำเนินการเพื่อจัดตั้งพรรคการเมืองตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้ได้

2. ควรแก้ไขพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2560 มาตรา 57 โดยเพิ่มวรรคสองว่า กรณีที่คณะกรรมการการเลือกตั้งมีความเห็นว่ายโยบายของพรรคการเมืองใดมีวงเงินที่ต้องใช้เป็นจำนวนมาก ให้ส่งให้กระทรวงการคลังตรวจสอบความเป็นไปได้ของนโยบาย

3. ควรยกเลิกเหตุแห่งการสิ้นสภาพพรรคการเมืองตามมาตรา 91 (1) การหาสมาชิกให้ครบ 500,000 คน หรือ การตั้งสาขาให้ครบ 4 ภาค

แก้ไขเหตุแห่งการสิ้นสภาพพรรคการเมืองตามมาตรา 91 (4) โดยเหตุสิ้นสภาพพรรคการเมืองในกรณีการไม่เรียกประชุมใหญ่หรือไม่ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองนั้นให้ขยายระยะเวลาออกไป 2 ปี

4. ควรแก้ไขพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ.2560 มาตรา 92 โดยกำหนดให้มีเหตุแห่งการยุบพรรคการเมืองตาม (1) กระทำการล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขหรือเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศโดยวิธีการซึ่งมิได้เป็นไปตามวิถีทางที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ และ (2) กระทำการอันอาจเป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เท่านั้น โดยให้ตัด (3) และ (4) ออกเสีย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยในครั้งต่อไป

ตามที่ได้ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง การพัฒนากฎหมายพรรคการเมืองของราชอาณาจักรไทย นั้น พบว่า กฎหมายพรรคการเมืองนั้นยังมีประเด็นที่น่าสนใจในการทำการศึกษายู่หลายเรื่อง เช่น การดำเนินกิจกรรมของพรรคการเมือง การส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง การเงินและการบัญชีของพรรคการเมือง รายได้ของพรรคการเมือง กองทุนเพื่อการพัฒนาพรรคการเมือง การใช้จ่ายของพรรคการเมือง และการควมรวบรวมพรรคการเมือง ซึ่งในแต่ละเรื่องมีบทกฎหมายต่างประเทศที่ทั้งเหมือนและแตกต่างจากบทกฎหมายของประเทศไทย ดังนั้น จึงเสนอแนะให้ผู้สนใจทำการศึกษาในเรื่องดังกล่าวที่ได้ยกตัวอย่างมา

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการต่างประเทศ. (2565). เครือรัฐออสเตรเลีย. *ออนไลน์*. สืบค้นวันที่ 8 พฤษภาคม 2566. แหล่งที่มา: <https://www.mfa.go.th/th/content/5d5bcc3615e39c306000a871>.
- บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ. (2563). *กฎหมายรัฐธรรมนูญ*. ครั้งที่ (10). กรุงเทพมหานคร: เดือนตุลา
- รัฐชญา ฤกษ์ศิริพงษ์ โสภานรงค์ กระจ่างพิศ และเกรียงไกร กาญจนคูหา. (2567). การตรวจสอบนโยบายของพรรคการเมืองไทย. *วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 10 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2567).
- ณรงค์เดช สรุโฆษิต. (2553). หลักกฎหมายเยอรมันเกี่ยวกับการยุบพรรคการเมือง (ตอนที่ 1). *ออนไลน์*. สืบค้นวันที่ 5 มิถุนายน 2566. แหล่งที่มา : <http://public-law.net/publaw /view. asp?id=1482>.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2565). การปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับพรรคการเมือง. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ นิพนธ์ พัวพงศกร. (2566). ข้อเสนอแนะนโยบายด้านเศรษฐกิจและสังคมของพรรคการเมืองในการเลือกตั้ง 2566. *ออนไลน์*. สืบค้น 10 กรกฎาคม 2567. แหล่งที่มา: <https://tdri.or.th/2023/02/political-partiess-policies-overview/>.
- สมบัติ ชำรงธัญวงศ์. (2555). ระบบพรรคการเมือง. *ออนไลน์*. สืบค้น 5 กรกฎาคม 2567. แหล่งที่มา : https://www.parliament.go.th/ewtcommittee/ewt/drive_politic/download/article/article_20170109090814.pdf
- Avery Leiserson. (1958). *Parties and Politics*. New York: Knopf.